

TOMASZ PALMIRSKI

Uniwersytet Jagielloński

PRAWNOKARNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ SĘDZIEGO ŹLE WYPEŁNIAJĄCEGO SWOJE *OFFICIUM*

Przekupstwa sędziów (i czasami adwokatów strony przeciwnej) były nieodzownym elementem procesów, zwłaszcza karnych, i znalazły swoje odbicie tak w treści wydawanych incydentalnie ustaw, które miały im zapobiec, jak również w literaturze¹. Fakt, że sądownictwo karne zawsze było bardziej spektakularne i zależało od bieżącej sytuacji politycznej, powoduje, iż przeważająca część znanych nam źródeł dotyczyć będzie właśnie przekupstwa sędziów karnych. Należy tu jednak podkreślić, iż sędziowie zasiadający w *quaestiones* wywodzili się z tej samej klasy co *iudices* orzekający w sprawach cywilnych². Stąd też osoba, która jednego dnia orzekała w sprawach karnych, drugiego mogła rozstrzygać w procesie cywilnym, a co za tym idzie, powszechna korupcja w sądownictwie karnym nie mogła nie odbić się również na procesach cywilnych. Trudno bowiem wyobrazić sobie sędziego, który przyjął korzyść majątkową, by nie-

¹ J.M. KELLY, *Roman Litigation*, Oxford 1966, s. 33.

² Początkowo członkami *quaestiones*, jak i sędziami orzekającymi w sprawach cywilnych byli wyłącznie senatorowie, od *lex Sempronia iudiciaria* z 122 r. p.n.e. także ekwici. Wedle *lex Aurelia iudiciaria* z 70 r. p.n.e. listy sędziów trybunałów karnych składały się po 1/3 senatorów, ekwitów i *tribuni aerarii*. Taki stan utrzymywał się do roku 46 p.n.e. kiedy to *lex Iulia* wykluczyła tych ostatnich z zasiadania w *quaestiones*; por. też M. KASER, K. HACKL, *Das römische Zivilprozessrecht*, München 1996, s. 49 i n.

słusznie skazać w procesie karnym, a pełniąc funkcję sędziego w procesie cywilnym okazał się człowiekiem nienagannie moralnym.

Najstarsze regulacje dotyczące przekupstwa sędziów zawarte są w Ustawie XII Tablic (Tab. 9,3), której treść przekazuje nam Aulus Gellius³. Przytacza on mianowicie rozmowę pomiędzy jurystą Sextusem Caeciliusem i filozofem Favorinusem, w której ten pierwszy o sędzim mówi tak: *nisi duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur*⁴. Z przytoczonego fragmentu wynika więc jasno, iż *iudex* bądź *arbiter*, który orzekł zgodnie z życzeniem tego, od którego otrzymał pieniądze, skazywany był na karę śmierci. Jeśli *capite poenitur* rozumieć jako „skazywany na śmierć”, jest możliwe, że w oryginalnym brzmieniu ustawa określała sposób w jaki wyrok śmierci miał być wykonany⁵.

W powyższym tekście sędzia jest określany jako *iudex arbiterve (iudex unus* bądź *arbiter)*, co prowadzi do wniosku, że cytowany przepis Ustawy XII Tablic dotyczy wyłącznie sędziego rozstrzygającego spory cywilne. Dla epoki decemvirów bowiem brak jest źródeł potwierdzających udział *iudices* (a tym bardziej *arbitri*) w procesie karnym⁶. Inną wskazówką potwierdzającą powyższą tezę jest określenie sądownego jako *iure datus*. Istotnie bowiem Ustawie XII Tablic znana była *legis actio per iudicis arbitrive postulationem*⁷. Nadto zauważyć należy, że

³ Gell. 20,1,7. Por. też M. i J. ZABŁOCKY, *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*², Warszawa 2003, s. 64, 65.

⁴ Na temat dyskusji toczonej pomiędzy Aulusem Gelliussem a Favorinusem na kanwie cytowanego fragmentu Ustawy XII Tablic, a dotyczącej się surowości zawartych w niej przepisów por. J. ZABŁOCKI, *Rozważania o procesie rzymskim w 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1999, s. 54, 55.

⁵ W kilku innych przypadkach, w których ustawa przewidywała karę śmierci, sposób jej wykonania jest wskazany; por. Tab. 8,9; 8,14; 8,23.

⁶ Por. B. SANTALUCIA, *Alle origini del processo penale romano*, «Iura» 35 (1984), s. 52 i n. Termin *iudices* używany był w procesie karnym na określenie członków trybunałów karnych (*quaestiones*), a więc dopiero od II w. p. n. e. (por. W. LITEWSKI, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. v. *iudex*).

⁷ Co do pochodzenia owej *legis actio* por. M. KASER, K. HACKL, *op. cit.*, s. 107 i cyt. tam lit.

określenie *iudex arbiterve* znajdujemy jeszcze w innych fragmentach tejże ustawy⁸ i stąd należy przyjąć, iż jest to wyrażenie oryginalne.

Ponieważ brak jest pewności co do ścisłej granicy pomiędzy zakresem kognicji sędziego i arbitra należy wspomnieć, iż w początkowym okresie po wydaniu Ustawy XII Tablic, w procesie legisakcyjnym, ten ostatni rozpatrywał sprawy z zakresu skarg działowych (działu spadku, spory graniczne, zniesienie współwłasności), jak również wyznaczano go na przykład w celu dokonania oszacowania w przypadku roszczenia niepieniężnego lub obliczenia kary prywatnej według wartości rzeczy⁹.

Wniosek, jaki należy wyciągnąć z użycia frazy *iudex arbiterve iure datus*, jest taki, iż omawiana regulacja dotycząca przekupnego sędziego znajdowała zastosowanie we wszystkich tych sprawach, które należały zarówno do właściwości *iudex unus*, jak i arbitra, a więc odnosiła się wyłącznie do sędziów rozpatrujących sprawy cywilne¹⁰.

W świetle powyższych rozważań nie do utrzymania wydaje się hipoteza, zgodnie z którą oryginalne brzmienie postanowień zawartych w tablicy dziewiątej Ustawy XII Tablic odnosiło się początkowo do sędziów orzekających w sprawach karnych, a dopiero później drogą interpretacji rozciągnięto je również na przypadki przyjęcia korzyści majątkowej przez sędziów cywilnych¹¹.

⁸ Tab. 2,2: *Morbus santicus ... aut status dies cum hoste ... quid horum fuit unum iudici arbitrove reove, eo dies diffissus esto*; Tab. 12,3: *Si vindiciam falsam tulit, si velit is ... tor arbitros tris dato, eorum arbitrio ... fructus duplione damnum decidito*; por. także G. 4,17a: *actor dicebat: QUANDO TU NEGAS, TE PRAETOR, IUDICEM SIVE ARBITRUM POSTULO, UTI DES.*

⁹ M. KASER, K. HACKL, *op. cit.*, s. 57.

¹⁰ Na temat innych aspektów *officium iudicis*, sankcji cywilnoprawnych (za *litem suam facere*) dotyczących sędziego, który niewłaściwie wypełniał nałożone nań obowiązki oraz możliwości uniknięcia tychże (poprzez złożenie przysięgi *sibi non liquere*) por. J. ZABŁOCKI, *Rozważania o procesie rzymskim*, cit., s. 90 i n.; TENŹE, *Appunti sull'«officium iudicis» nelle «Noctes Atticae»*, [w:] *Au-delà des frontières. Mélanges de droit romain offerts à Witold Włodkiewicz*, s. 1121 i n.

¹¹ Tak na przykład G. MACCORMACK, *The Liability of the Judge in the Republic and Principate*, «ANRW» II. 14 (1982), s. 4, który twierdził, że jest wysoce prawdopodob-

Problem korupcji związanej z działalnością trybunałów karnych (*quaestiones extraordinariae* i *quaestiones perpetuae*¹²) pojawia się dopiero w źródłach późnej republiki, które jednakże nie cytują przepisów Ustawy XII Tablic, co również świadczyć może przeciwko wspomnianej wyżej hipotezie.

Jak wynika ze źródeł, próby walki z korupcją sędziów sądów kryminalnych podejmowano w szeregu ustaw. Pierwszą z nich była tak zwana *lex de pecunia accepta ob rem iudicandam* z 141 r. p.n.e. Powodem wydania tej ustawy i powołania przez senat stosownego trybunału karnego było wzięcie łapówki przez pretora L. Hostiliusa Tubulusa, przewodzącego *quaestio inter sicarios*¹³. Nie jest jasne, czy został on przekupiony po to, aby skazać, czy też po to, aby uniewinnić. Z wielkiego oburzenia, jakie wywołała ta sprawa¹⁴,

ne, iż przekupstwo, o którym mowa w tablicy dziewiątej, dotyczyć miało spraw, w których wyrok odnosił się do *caput* podsądnego, albowiem pozostałe regulacje tejże tablicy odnoszą się do przypadków zagrożonych karą śmierci bądź utratą wolności.

¹² Na temat tych trybunałów karnych por. W. KUNKEL, s. v. *quaestio*, «RE» 47 (1963); por. też W. MOSSAKOWSKI, *Powolywanie sędziów quaestiones perpetuae w okresie republiki rzymskiej*, «Acta Universitatis Nicolai Copernici» 304, Prawo 35 (1996), s. 69 i n.; W. LITEWSKI, *Słownik encyklopedyczny*, cit., s. v. *quaestiones extraordinariae, quaestiones perpetuae*.

¹³ Cic., *de fin.* 2,16,54: *An tu me L. Tubulo putas dicere? qui cum praetor quaestionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam ut anno proximo P. Scaevola tribunis plebis ferret ad plebe, vellentne de ea re quaeri. Quo plebiscito decreta a senatu est consuli quaestio. Cn. Caepioni*; Cic., *de nat. deor.* 3,30,74: (*quaestio*) *Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam*. Co do możliwości powoływania *quaestiones inter sicarios*; por. J.L. STRACHAN-DAVIDSON, *Problems of the Roman Criminal Law*, I, Amsterdam 1969, s. 227, przyp. 6; por. też TH. MOMMSEN, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899, s. 197.

¹⁴ Ascon., *in Scaur.* 20: *Si me hercule, iudices, pro L. Tubulo dicerem quem unum ex omni memoria sceleratissimum et audacissimum fuisse accepimus ...* Sam Tubulus udał się na wygnanie bez oczekiwania na proces. Asconius podaje (*in Scaur.* 20: *...de exilio arcessitus ut in carcere necaretur ...*), że został on następnie aresztowany i popełnił samobójstwo; por. też J.L. STRACHAN-DAVIDSON, *op. cit.*, I, s. 228 i przyp. 2; G. ROTONDI, *Leges publicae populi Romani*, Milano 1912 (przedruk Hildesheim 1962), s. 296.

można domyślać się, że chodziło raczej o przekupstwo w celu skazania niż uniewinnienia podsądnego. Konieczność wydania specjalnego *plebiscitum* i odnośnej uchwały senatu, by powołać *quaestio* mającą sędzić Tubulusa¹⁵ wskazuje, iż branie łapówek przez sędziów nie było karane przez żadną istniejącą w owym czasie ustawę¹⁶.

Kilka lat później, w 123 r. p.n.e., trybun Gaius Sempronius Gracchus przeforsował *lex Sempronia ne quis iudicio circumveniretur*. Wiadomości, jakie mamy na temat tej ustawy, pochodzą prawie wyłącznie z mowy Cycerona *pro Cluentio*:

Cic., *pro Cluent.* 55,151: *Atque ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati, hanc ipsam legem: NE QUIS IUDICIO CIRCUMVENIRETUR, C. Gracchus tulit*¹⁷.

Większa część tej mowy jest poświęcona wykazaniu, iż Cluentio w sprawie, którą wniósł przeciwko swojemu ojczymowi Oppianicusowi, nie wręczył łapówki sędziemu w celu uzyskania wyroku skazującego. Położenie nacisku przez Cycerona na rzekome przekupstwo oskarżyciela i użycie przez niego słowa *circumvenire*¹⁸ świadczy, iż owa *lex Sempronia* nie dotyczyła wyłącznie przekupstwa sędziów i nie miała być środkiem zapobiegającym tego typu niewłaściwemu zachowaniu. Raczej była ona skierowana przeciwko wszystkim tym, którzy używali niedozwolonych środ-

¹⁵ Por. W. KUNKEL, *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*, München 1962, s. 45.

¹⁶ J.M. KELLY (*op. cit.*, s. 34) sugeruje, iż Tubulus mógł być sądzony na podstawie przepisów Ustawy XII Tablic, co nie wydaje mi się jednakże możliwe ze względów, o których pisałem wyżej na s. 28, 29.

¹⁷ Istnieje kontrowersja, czy owa sprawa rzeczywiście wniesiona została przeciwko Cluentiusowi; por. G. PUGLIESE, *Aspetti giuridici della pro Cluentio di Cicero*, «Iura» 21 (1970), s. 155 i n.; C.J. CLASSEN, *Die Anklage gegen A. Cluentius Habitus (66 v. Chr. Geb.)*, «ZSS» 89 (1972), s. 1 i n.; TH. MOMMSEN, *op. cit.*, s. 258.

¹⁸ Por. J. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997. s.v. *circumvenio*.

ków w celu skazania oskarżonego w sprawie zagrożonej karą śmierci¹⁹.

Jak wynika ze słów Cyncerona, ustawa ta dotyczyła wyłącznie osób należących do stanu senatorskiego. Bez wątplenia więc dotyczyła ona również sędziów pochodzących z tego stanu, którzy skazali oskarżonego nie dlatego, iż był winien, ale dlatego, że otrzymali łapówkę²⁰.

Natomiast pod rządami mającej krótki żywot kolejnej *lex si quis ob rem iudicandam (iudicatam) pecuniam cepisset* uchwalonej na wniosek trybuna Liviusa Drususa w 91 r. p.n.e. *iudices* wywodzący się z *ordo equester* byli odpowiedzialni za branie łapówek z tytułu wykonywanych przez siebie czynności²¹. Niejasny jest jednak zakres stosowania tej ustawy. Żadne ze źródeł bowiem nie wspomina, by stosowano ją wyłącznie do spraw zagrożonych karą śmierci bądź też wyłącznie do przypadków wręczenia łapówki sędziemu, aby ten skazał oskarżonego²².

Z kolei *lex Cornelia de sicariis* z 81 r. p.n.e. wprowadza regulację podobną do tej, którą znała cytowana *lex Sempronia*.

Cic., *pro Cluent.* 52,144: *dixi Habito statim eo capite, QUI COISSET QUO QUIS CONDEMNARETUR, illum esse liberum: teneri autem*

¹⁹ Por. J.M. KELLY, *op. cit.*, s. 35, 35.

²⁰ Por. U. EWINS, *Ne quis iudicio circumveniat*, «Journal of Roman Studies» 50 (1960), s. 94 i cyt. tam lit.; E.S. GRUEN, *Roman Politics and the Criminal Courts, 149-78 B.C.*, Cambridge 1968, s. 84 i n.; G. PUGLIESE, *op. cit.*, s. 178 i n.; A.H.M. JONES, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford 1972, s. 51 i n.; D. FLACH, *Zur Strafgesetzgebung der gracchischen Zeit*, «ZSS» 90 (1973), s. 98 i n.; Według K.F. ZUMPTA, *Das Criminalrecht der römischen Republik*, II. 2, Berlin 1869 (przedruk Berlin 1993), s. 28 i n., *lex Sempronia* znajdowała zastosowanie zarówno do *privata*, jak i *publica iudicia*; por. też J.L. STRACHAN-DAVIDSON, *op. cit.*, I, s. 244, przyp. 1.

²¹ Cic., *pro Rab. Post.* 7,16: *M. Druso, novam in equestrem ordinem quaestionem ferenti si quis ob rem iudicandam pecuniam cepisset, aperte equites Romani restiterunt*; por. J.M. KELLY, *op. cit.*, s. 35.

²² Na temat tej ustawy por. U. EWINS, *op. cit.*, s. 104; C. NICOLET, *L'ordre équestre à l'époque républicaine. Définitions juridiques et structures sociales*, Paris 1966, s. 599 i n.; E.S. GRUEN, *op. cit.*, s. 208.

*nostrum ordinem; 54,148: Quid eadem lex statim adiungit? Recita. DEQUE EIUS CAPITE QUAERITO. Cuius? qui coierit? con-
venerit? non ita est. Quid ergo est? dic. QUI TRIBUNUS MILITUM
LEGIONIBUS QUATTUOR PRIMIS QUIVE QUAESTOR, TRIBUNUS
PLEBIS. Deinceps omnes magistratus nominavit. QUIVE IN SE-
NATU SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. quid tum? QUI EORUM COIIT,
COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QUO QUIS IUDICIO PUBLICO
CONDEMNARETUR.*

Cyceron cytował tę część (*caput*) ustawy, zgodnie z którą przeciwko *magistratus* bądź senatorowi, zmagającym się w celu skazania oskarżonego w *iudicium publicum*, wytaczano stosowne postępowanie²³. Użycie przez Cycerona słów *coitio* i *convenio* w sposób jednoznaczny wskazuje, że owe knowania to zмова urzędników czy też senatorów, mająca zapewnić skazanie oskarżonego²⁴. Jeśli więc sędzia wywodzący się ze stanu senatorskiego w gardłowej sprawie przyjmie łapówkę i skaże oskarżonego na karę śmierci²⁵, może zostać pociągnięty do odpowiedzialności na podstawie tej ustawy, o ile udowodniony zostanie nie tylko fakt przyjęcia przez niego korzyści majątkowej, ale i jego własny interes w wydaniu skazującego wyroku. Tęgo typu sprawy ścigane były przez *quaestio de sicariis*.

Natomiast o drugiej z ustaw wydanych przez Sullę, *lex Cornelia de repetundis* prawdopodobnie również z 81 r. p.n.e., wspomina Cyceron:

*Cic., pro Rab. Post. 4,8-9: Iubet lex Iulia persequi ab eis, ad quos
ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit ...
sin hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit non
modo in Cornelia, sed ante in lege Servilia ...*

²³ Por. TH. MOMMSEN, *op. cit.*, s. 633.

²⁴ Por. J. SONDEL, *op. cit.*, s. v. *coitio, convenio*.

²⁵ Z omówionych przez mnie niżej komentarzy Marcianusa do teje ustawy (por. s. 35, 36) można wnioskować, iż w okresie, w którym ją wydano, chodziło wyłącznie o sprawy zakończone wyrokiem śmierci dla oskarżonego; por. też U. EWINS, *op. cit.*, s. 96.

Wydaje się do niej nawiązywać również we wspomnianej wyżej mowie *pro Cluentio*²⁶, w której traktuje o oskarżeniu wniesionym przeciwko Falculi, jednemu z sędziów w sprawie, którą przeciwko Oppianicusowi wniósł Cluentius. Falcula został oskarżony o przyjęcie pewnej sumy pieniężnej od Cluentiusa. Cyceron twierdził, iż oskarżenie zostało wniesione w oparciu o *lex de pecuniis repetundis*, na które to prawo powoływano się w sprawach osób należących do stanu senatorskiego. Wynika z tego, że *lex Cornelia de repetundis* uważała przyjmowanie łapówek przez sędziów za przestępstwo, a ponadto, że znajdowała ona wyłącznie zastosowanie w stosunku do przekupnych senatorów.

Nie jest pewnym, czy owa ustawa zawierała szczegółowe przepisy o braniu łapówek przez sędziów czy też takie niewłaściwe zachowanie było podciągnięte pod jakiś generalny tytuł tyżący się niezgodnego z prawem otrzymywania korzyści majątkowej (zdzierstwo). Nie jest także jasne, czy prawo Sulli było pierwszym z *leges repetundarum*, które traktowało przyjęcie przez sędziego pieniędzy jako przestępstwo, czy też problemem tym zajęły się już wcześniejsze ustawy jak na przykład *lex Acilia*²⁷. Nie wydaje się natomiast, by warunkiem popełnienia tego przestępstwa było wręczenie łapówki w sprawie zagrożonej karą śmierci. Nie można bowiem wyciągnąć takiego wniosku wyłącznie z faktu, iż Falcula głosował za skazaniem Oppianicusa w sprawie zagrożonej karą śmierci²⁸.

Sędzia, który był sądzony w oparciu o przepisy *lex Sempronia* bądź *lex Cornelia de sicariis*, powinien zostać skazany na śmierć, albowiem jego działanie prowadziło do śmierci niewinnej osoby, czyli mogło być traktowane jako zwykłe morderstwo, za które kara

²⁶ Cic., *pro Cluent.* 37,104: *Qua lege in eo genere a senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus honestissime est absolutus.*

²⁷ Była to uchwała zgromadzenia plebejskiego z 123 r. p.n.e. poświęcona przestępstwu *repetundae*, dla którego wprowadzała *quaestio perpetua* (stały trybunał karny) i szczegółowe zasady postępowania przed nim; por. J.L. STRACHAN-DAVIDSON, *op. cit.*, II, s. 6.

²⁸ Por. E.S. GRUEN, *op. cit.*, s. 258.

śmierci była jak najbardziej odpowiednia. W praktyce konsekwencją skazania było jednak tylko wygnanie i utrata obywatelstwa²⁹. Jeżeli natomiast chodzi o kary przewidziane przez wcześniejsze *leges repetundarum*, to były nimi obok infamii kary pieniężne, nakazanie zwrotu przyjętych korzyści majątkowych, jak też połączenie wyżej wymienionych kar majątkowych³⁰.

Na podstawie analizy przedstawionego wyżej prawodawstwa z okresu republiki co do korupcji sędziów można stwierdzić pewną ewolucję w zakresie katalogu karalnych zachowań i kategorii podlegających karze sędziów. Odnoszą się one jednak zasadniczo tylko do *iudices* orzekających w *quaestiones*, nie dotyczą natomiast tych, którzy orzekali w postępowaniu zwyczajnym.

W okresie wczesnego pryncypatu i prawdopodobnie aż do końca ery prawa klasycznego, odpowiedzialność sędziego regulowały przede wszystkim dwie ustawy: *lex Cornelia de sicariis* i *lex Iulia de repetundis*. Wszystkie posiadane przez nas fragmenty komentarzy jurystów do wyżej wymienionych ustaw pochodzą z okresu późnego prawa klasycznego. W szczególności do *lex Cornelia* odnoszą się trzy takie fragmenty, a najistotniejszym z nich jest komentarz Marcjanusa:

D. 48,8,1 pr.-1 (Marc. 14 *inst.*): (pr.) *Lege Cornelia de sicariis et veneficiis tenetur ... quive, cum magistratus esset publicove iudicio praeset, operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur*³¹ *condemnaretur.*
(1) *Praeterea tenetur ... quive magistratus iudexve quaestio- nis ob capitalem causam pecuniam acceperit ut publica lege reus fieret.*

W *principium* jurysta traktuje o *coitio* i *convenio*, o których wspominał również Cynceron w swych mowach o *lex Cornelia de*

²⁹ Por. A.H.M. JONES, *op. cit.*, s. 73.

³⁰ Por. W. KUNKEL, *Zum römischen Strafverfahren und zur römischen Verfassungsgeschichte*, I. 2: *Quaestio*, [w:] *Kleine Schriften*, Weimar 1974, s. 61, 66, 268; A.H.M. JONES, *op. cit.*, s. 75.

³¹ *Cuiacius: circumveniretur.*

*sicariis*³². W przeciwieństwie do niego Marcjanus określił szerszy krąg osób, które mogły dopuścić się ściganych tymi ustawami przestępstw. W czasach Sulli i Cezara bowiem tylko senatorowie byli pociągani do odpowiedzialności. Natomiast na przełomie II i III wieku n.e.³³ funkcje sędziowskie i różnego rodzaju urzędy mogły sprawować również osoby nie wywodzące się ze stanu senatorskiego.

Paragraf pierwszy odnosi się natomiast do przypadków wręczenia korzyści majątkowych. Użycie tutaj przez Marcjanusa sformułowania *quive magistratus iudexve quaestionis* zdaje się wskazywać, iż jurysta cytuje oryginalne brzmienie ustawy, albowiem w czasach, w których żył, *quaestiones* wyszły już z użycia³⁴. Dodanie na końcu tego paragrafu sformułowania *ut publica lege fieret* wskazywać by mogło, iż w pierwotnym brzmieniu ustawy samo przyjęcie korzyści majątkowej nie stanowiło wystarczającej przesłanki odpowiedzialności, lecz powstawała ona jedynie wtedy, gdy sędzia, który przyjął korzyść majątkową, wydał wyrok skazujący³⁵.

Kolejnym tekstem odnoszącym się do *lex Cornelia* jest przytoczony w Digestach justyniańskich fragment monografii *De officio proconsulis* autorstwa Ulpiana:

D. 48,8,4 pr. (Ulp. 7 de off. procons.): *Lege Cornelia de sicariis tenetur, qui, cum in magistratu est esset, eorum quid fecerit contra hominis necem, quod legibus permissum non sit.*

Według komentującego tę ustawę Ulpiana odpowiedzialność sprawującego jurysdykcję karną *magistratus* powstaje w wyniku jakiegokolwiek działania tego ostatniego *contra legem*, które pociąga za sobą śmierć człowieka, a więc i jest niezależna od tego, czy wydał

³² Por. s. 32 i n.

³³ Aelius Marcjanus był jednym z ostatnich jurystów okresu klasycznego. Jego dzieła powstały w kilka lat po pracach Ulpiana, prawdopodobnie po śmierci cesarza Karakalli; por. W. LITEWSKI, *Jurisprudencja rzymska*, Kraków 2000, s. 145.

³⁴ Por. W. LITEWSKI, *Słownik encyklopedyczny*, cit., s. v. *quaestiones perpetuae*.

³⁵ Por. też G. PUGLIESE, *op. cit.*, s. 177 i przyp. 33.

on na przykład wyrok skazujący wskutek przyjęcia korzyści majątkowej.

Ostatnim z tekstów jest fragment Sentencji Paulusa:

PS. 5,23,11(10): *Iudex qui in caput fortunasque hominis pecuniam acceperit, in insulam bonis ademptis deportatur.*

Jurysta mówi, że sędzia biorący łapówkę jest odpowiedzialny niezależnie od tego, czy sprawa, którą prowadzi, jest zagrożona karą śmierci³⁶.

Z powyższych fragmentów odnoszących się do zakresu stosowania *lex Cornelia* w okresie pryncypatu wynika, iż niemożliwym jest wskazanie kolejnych etapów rozwoju odpowiedzialności przekupnego sędziego. Można jedynie przypuszczać, że pierwotny zakres zastosowania ustawy do spraw zagrożonych karą śmierci, w których nastąpiło uniewinnienie oskarżonego, rozszerzono później na inne przypadki przestępstw. Należy tu zwrócić uwagę, że we wszystkich przytoczonych fragmentach, z wyjątkiem tekstu pochodzącego z Sentencji Paulusa, mowa jest o *magistratus* bądź o *iudex quaestionis*. W okresie republiki *iudex quaestionis* to zazwyczaj osoba, która piastowała wcześniej urząd edyla i przewodniczyła tej *quaestio*, której nie przewodniczył pretor³⁷. Urząd ten nie jest natomiast znany w okresie poaugustańskim prawdopodobnie dlatego, iż w owym czasie istniała wystarczająca liczba pretorów, którzy mogli przewodniczyć *quaestiones perpetuae*³⁸. Jeśliby zinterpretować znaczenie wyrażenia *magistratus iudexve quaestionis* w jego literalnym brzmieniu, to należałoby stwierdzić, iż *lex Cornelia* odnosiła się wyłącznie do tych sędziów, którzy przewodniczyli *quaestiones*, to znaczy wyłącznie do *iudex quaestionis* bądź później do sprawującego taką jurysdykcję pretora. Nie odnosiła się ona natomiast do pozostałych członków tego sądu, a także do nie zasiadających w *quaestio* członków *consilium* urzędnika (*magistratus*), który

³⁶ Tak G. MACCORMACK, *op. cit.*, s. 11; przeciwnie E. LEVY, *Gesetz und Richter im kaiserlichen Strafrecht*, [w:] *Gesammelte Schriften*, II, Köln 1963, s. 438 przyp. 24.

³⁷ A.H.M. JONES, *op. cit.*, s. 58; W. KUNKEL, *op. cit.*, s. 55.

³⁸ W. KUNKEL, *op. cit.*, s. 97.

sprawował jurysdykcję karną w czasach cesarstwa. Dopiero bowiem Paulus w swych *Sententiae* mówi generalnie o *iudex*. Tak więc należy przyjąć, iż w okresie pryncypatu odpowiedzialność za przyjęcie korzyści majątkowej według *lex Cornelia* odnosiła się wyłącznie do posiadającego *consilium magistratus* bądź też *iudex quaestionis*.

Jeżeli natomiast chodzi o drugą ze wspomnianych wyżej ustaw, a mianowicie *lex Iulia de pecuniis repetundis*, to należy tu szczególnie uwagę zwrócić na wypowiedź Macera w D. 48,11,7 pr. i D. 48,11,3, albowiem jak się wydaje, zawiera ona oryginalną treść owej ustawy:

D. 48,11,7 pr. (Mac. 1 *iud. publ.*): *Lex Iulia de repetundis praecipit, ne quis ob iudicem arbitrumve dandum mutandum iubendumve ut iudicet: neve ob non dandum non mutandum non iubendum ut iudicet: neve ob hominem in vincula publica coiciendum vinciendum vincirive iubendum exve vinculis dimittendum: neve quis ob hominem condemnandum absolvendumve: neve ob litem aestimandam iudiciumve capitibus pecuniaeve faciendum vel non faciendum aliquid acceperit.*

D. 48,11,3 (Mac. 1 *iud. publ.*): *Lege Iulia repetundarum tenetur, qui, cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum vel non iudicandum decernendumve acceperit.*

Tak więc stosownie do brzmienia *legis Iuliae* podlega karze ten, kto przyjąwszy pieniądze skarże, uniewinni bądź wyda inny wyrok, stosownie do życzenia wręczającego łapówkę. Należy zaznaczyć, że tą osobą może być nie tylko sędzia w sprawach karnych, lecz również w sprawach cywilnych (tak *iudex* jak i *arbiter*)³⁹.

Równie istotny jest komentarz Macera do tejże ustawy, odnoszący się do jej stosowania w czasach mu współczesnych⁴⁰:

D. 48,11,7,3 (Mac. 1 *iud. publ.*): *Hodie ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur et plerumque vel exilio puniuntur vel etiam durius, prout admiserint. quid enim, si ob hominem ne-*

³⁹ J.M. KELLY, *op. cit.*, s. 37.

⁴⁰ Por. O.F. ROBINSON, *The Criminal Law of Ancient Rome*, London 1996, s. 82.

candum pecuniam acceperint? vel, licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint vel innocentem vel quem punire non debuerant? capite plecti debent vel certe in insulam deportari, ut plerique puniti sunt.

Wynika z niego, iż ponosić odpowiedzialność będzie również i ten sędzia, który powodowany gniewem i złością skazał na śmierć oskarżonego, mimo iż powinien go uniewinnić⁴¹. Nie oznacza to jednak, iż sędzia odpowiadał w każdym przypadku, gdy wydał niesprawiedliwy wyrok. Narzązał się on bowiem na oskarżenie jedynie wówczas, gdy w sposób niedostateczny rozpatrzył wszystkie dowody albo gdy istniała wyraźna dysproporcja między popełnionym przestępstwem a wymierzoną zań karą. Pozostaje natomiast kwestią otwartą, czy tego rodzaju odpowiedzialność sędziego ograniczona była wyłącznie do przestępstw zagrożonych karą śmierci. Wprawdzie Macer wspomina o sędzim, który skazał oskarżonego na śmierć, ale nie wiemy, czy był to jedyny przypadek odpowiedzialności.

W czasach, gdy żył Macer, *quaestiones* przestały funkcjonować, dlatego też zmienił się krąg osób, które mogły zostać oskarżone na podstawie owej ustawy. Tutaj również powstaje kwestia, czy odpowiedzialnym był wyłącznie wyrokujący (na przykład *praefectus urbi*) czy także osoby wchodzące w skład towarzyszącego mu *consilium*. Odpowiedzi twierdzącej na to pytanie zdaje się udzielać sam jurysta:

D. 48,11,5 (Mac. 1 *iud. publ.*): *In comites quoque iudicium ex hac lege iudicium datur.*

A zatem, jak możemy wnioskować, oprócz sprawującego jurysdykcję karną *magistratus* odpowiedzialność ponosił również towarzyszący mu personel (*comites*)⁴².

⁴¹ Por. też G. VON BESELER, *Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen*, I, Tübingen 1910, s. 68.

⁴² Według TH. MOMMSENA (*Die comites Augusti der früheren Kaiserzeit*, [w:] *Gesammelte Schriften*, IV, Berlin 1906, s. 314 i przyp. 2), owo *comitium* to wyłącznie asesorzy sprawującego jurysdykcję namiestnika prowincji; por. też O.F. ROBINSON, *op. cit.*, s. 81, 82.

Z kolei Paulus stwierdza, że odpowiedzialnymi są również *iudices pedanei* (sędziowie delegowani)⁴³:

PS. 5,28B,2(1): *Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumque a praeside aut curia submoventur aut in exilium mittuntur aut ad tempus relegantur.*

Sumując dotychczasowe rozważania na temat prawnokarnej odpowiedzialności sędziego źle wypełniającego swoje *officium* w okresie pryncypatu, należy zauważyć, że istniały jej dwie kategorie w przypadkach, w których nie wchodziło w grę przyjęcie łapówki przez sprawującego jurysdykcję, a mianowicie na podstawie *lex Cornelia*, gdy brał on udział w zмовie mającej na celu doprowadzenie do skazania niewinnego, natomiast na podstawie *lex Iulia*, gdy osoby wykonujące jurysdykcję dopuściły się wydania rażąco niesprawiedliwego wyroku. Z kolei przypadki przyjęcia korzyści majątkowej były ścigane przez obydwie te ustawy, przy czym *lex Cornelia* odnosiła się wyłącznie do *magistratus* i do sprawujących jurysdykcję sędziów, początkowo wyłącznie w sprawach zagrożonych karą śmierci, natomiast *lex Iulia* dopuszczała możliwość oskarżenia kogokolwiek, kto orzekał, niekoniecznie pełniąc funkcję sędziego, w jakimkolwiek procesie.

Kara za opisane wyżej przestępstwa zależała częściowo od procedury, stosownie do której wniesiono oskarżenie, a po części od kategorii społecznej, z której wywodził się sędzia. I tak, jeżeli oskarżenie wniesiono przed stosowną *quaestio*, kara zależała wyłącznie od ustawy, na której oparto owo oskarżenie i sąd nie miał w tym przypadku żadnej swobody w określeniu jej wymiaru. Natomiast, jeżeli oskarżenie wniesiono zostało przed senatem bądź przed magistraturą wykonującą *cognitio*, kara mogła być różna, to znaczy niekoniecznie taka, jaką przewidywała ustawa stanowiąca podstawę oskarżenia⁴⁴.

⁴³ *Iudex pedaneus* (*iudex delegatus*, *iudex datus*) była to w postępowaniu kognitywnym osoba, zwykle ktoś z pomocniczego personelu sędziego, której ten ostatni przekazał rozpoznanie sprawy i wydanie wyroku.

⁴⁴ Por. A.H.M. JONES, *op. cit.*, s. 73.

Według Paulusa *lex Cornelia de sicariis* przewidywała deportację na wyspę i konfiskatę majątku⁴⁵, natomiast podstawową karą przewidzianą w *lex Iulia de pecuniis repetundis*, stosownie do przekazu komentującego ją Macera, było wygnanie. Z kolei w przypadku cięższych przestępstw, takich jak przyjęcie korzyści majątkowej i skazania niewinnej osoby na śmierć, karą była śmierć lub deportacja na wyspę⁴⁶. *Iudices pedanei* ryzykowali wydaleniem z kurii, do której należeli bądź wygnaniem⁴⁷.

W okresie pryncypatu do odpowiedzialności sędziego stosowano również wydaną przez Sullę *lex Cornelia testamentaria nummaria (de falsis)* z 81 r. p.n.e., która pierwotnie odnosiła się do przypadków podrobienia testamentów i fałszerstwa monet. W okresie prawa klasycznego rozszerzony został zakres jej stosowania drogą konstytucji cesarskich, uchwał senatu i interpretacji te same ustawy przez jurystów⁴⁸. Oprócz wyżej wymienionych dwóch przypadków odpowiedzialności wprowadzone zostały kolejne: danie oraz przyjęcie korzyści majątkowej w celu przedstawienia fałszywych dowodów oraz wręczenie łapówki sędziemu⁴⁹, przy czym przyjęcie łapówki przez sędziego nie było tutaj traktowane jako odrębne przestępstwo⁵⁰, gdyż za takie uważano lekceważenie przez sędziego konstytucji cesarskich.

⁴⁵ Por. PS. 5,23,11(10) cyt. na s. 37; deportacja była przymusowym osiedleniem na wyspie (lub w pustynnej oazie). W razie samowolnego opuszczenia wyznaczonego miejsca groziła kara śmierci.

⁴⁶ Por. D. 48,11,7,3 cyt. na s. 38.

⁴⁷ Por. PS. 5,28B, 2 (1) cyt. na s. 40.

⁴⁸ Por. A. D'ORS, *Contribuciones a la historia del crimen falsi*, [w:] *Studi in onore di E. Volterra*, II, Milano 1971, s. 572.

⁴⁹ D. 48,10,1,2 (Marc. 14 inst.): *Sed et si quis ob renuntiandum remittendumve testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam acceperit, poena legis Corneliae adficiatur*; PS. 5,25,2: *Qui ob falsum testimonium perhibendum vel verum non prohibendum pecuniam acceperit dederit iudicemve, ut sententiam ferat vel non ferat, corruperit corrupedumve curaverit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur*; por. też O.F. ROBINSON, *op. cit.*, s. 37.

⁵⁰ Przeciwnie A. BERGER, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s.v. *falsum*; por. też E. LEVY, *op. cit.*, s. 438 i przyp. 24.

D. 48,10,1,3 (Marc. 14 *inst.*): *Sed et si iudex constitutiones principum neglexerit, punitur.*

PS. 5,25,4: *Iudex, qui contra sacras principum constitutiones contrave ius publicum, quod apud se recitatum est, pronuntiat, in insulam deportatur.*

A zatem według Marcianusa ukarany zostanie sędzia, który w wyniku swej *neglegentia* nie zastosował się do norm ustanowionych przez konstytucje cesarskie. Więcej informacji dostarcza natomiast na ten temat Paulus, który wprowadza rozróżnienie na *constitutiones principum* i *ius publicum*, rozważając przypadek, w którym sędzia nie bierze pod uwagę regulacji zawartych w konstytucjach cesarskich. Musiał on to jednak czynić rozmyślnie, a nie wskutek nieznamości ich treści. Nic jurysta natomiast nie wspomina o tym, czy sędzia mógł być pociągnięty do odpowiedzialności w przypadku, w którym nie zastosował się on do norm *ius publicum* z uwagi na ich nieznamość.

Lex Cornelia testamentaria przewidywała w przypadku skazania *humiliores* karę śmierci. *Honestiores* byli traktowani łagodniej, gdyż za popełnienie przestępstwa groziła im tylko konfiskata majątku i wygnanie połączone z utratą obywatelstwa⁵¹.

THE CRIMINAL LIABILITY OF A JUDGE WRONGLY FULFILLING HIS *OFFICIUM*

Summary

Bribing judges was an indispensable element of the lawsuits, especially criminal, which is reflected both in the acts issued to prevent bribery and the literature.

The oldest regulations concerning this issue are included in the Law of the XII Tables, which were handed down by Aulus Gellius. It is evident

⁵¹ Por. PS. 5,25,2 cyt. w przyp. 49.

from this Law that *iudex* or *arbiter* who adjudged in favour of the person from whom he received money, was sentenced to death. The issue of corruption appears also in the sources of the late republic. It is evident that the attempts to fight against the judges' corruption were made in a series of acts, among others, in *lex Sempronia ne quis iudicio circumveniretur*. This act concerned only those who had the senatorial status and who sentenced the accused not because he was guilty but because they were bribed. In the period of the early principate and probably until the end of the classical law era, the liability of the judge was regulated above all by two acts: *lex Cornelia de sicariis* and *lex Iulia de repetundis*. However, on the basis of the passages referring to the scope of applying *lex Cornelia* in the principate period it appears that it is impossible to point the particular stages of the development of a corruptible judge's liability. It can be only supposed that the original scope of the act's applicability to the cases threatened with a death sentence in which the acquittal of the accused was adjudged, was later broadened to other crimes. Whereas, on the basis of *legis Iuliae* the one who, after taking a bribe, sentenced, acquitted or gave yet another verdict in compliance with the briber's wish, was liable to a penalty. It should be stressed that this law referred not only to judges in criminal cases but also in civil ones (*iudex* as well as *arbiter*). According to Paulus who comments on the act, *lex Cornelia de sicariis* provided deportation to an isle and confiscation of the property, whereas the penalty provided for in *lex Iulia de pecuniis repetundis*, as reported by Macer, was an exile. In case of more serious crimes such as accepting property benefit and passing a death sentence to an innocent person, the penalty was death or deportation to an isle. *Iudices pedanei* provided for dismissal from the curia to which the judge belonged to or an exile. In the period of principate *lex Cornelia testamentaria nummaria (de falsis)* dated 81 BC, issued by Sulla, was applied to the liability of a judge. This act originally referred to cases of forging wills and coins and later also to cases of giving and receiving property benefits to present false evidence and bribe a judge. *Lex Cornelia testamentaria* provided for a death sentence in case of sentencing *humiliores*. *Honestiores* were treated in a more mild way since they were sentenced to the confiscation of property and exile with deprivation of citizenship.